

dio», a közelség zavaró gátlásai nélkül lehet foglalkozni az évszázad s egyben minden idők legnagyobb perével.” Azt hiszem, az alapvető – s kétségtelenül helyeselhető – szándékot egy másik helyen említi: „Közben újabb és újabb, mások által elkövetett rémtettek kerültek felszínre, »testközelibbek« és meglepőbbek, gyakran egyes mai politikai csoportok céljaira jobban felhasználhatóak. Külső jelei és jellemzői szerint a német fasizmus és más jellegű totalitárius rendszerek sokak szemében mindenben rokonok, látszatra azonosíthatók. ... Nagy a felületes vagy egyenesen hamis

analógiákra csábítás veszélye. Ezért időszerű felidézni a hiteles tényeket, hogy legyen mivel összevetni és értelmezni a valóságos történelmi helyzetet, a régi és új információkat.”

A sorozatnak – talán a bemutatottakból is érzékelhetően – megvan a tartalmi és módszertani funkciója a történelemtanítás korszerűsítésére. Erre törekszik Szabolcs Ottó rendkívül tudatos sorozatszerkesztése. Kár, hogy a minden tanárhoz szóló sorozat köteteit nem lehet megvásárolni, azokat csak a továbbképzésen részt vevők kapják meg. Igaz, hogy ingyen.

(Történelemtanári füzetek.)

Gergely Jenő: Egyháztörténet a középiskolai történelemtanításban. ELTE–MTT, Bp., 1993.

Polóskői Ferenc: Közigazgatás és önkormányzat a polgári Magyarországon. ELTE–MTT, Bp., 1993.

Szabolcs Ottó: Értelmiségiek, tisztviselők a polgári Magyarországon. ELTE–MTT, Bp., 1994.

Rozsnyói Ágnes: A nyilaskeresztesek útja a Szálasi-puccsig. ELTE–MTT, Bp., 1994.

Föglein Gizella: Az államfői intézménye Magyarországon a második világháború után. ELTE–MTT, Bp., 1994.

Vargyai Gyula: A vezérkar szerepe a katonai és politikai döntésekben Magyarországon 1919–1944. ELTE–MTT, Bp., 1994.

Kardos József: Az államfői jogkör alakulása Magyarországon a két világháború között. ELTE–MTT, Bp., 1995.

Krausz Tamás: A sztálini rendszer kialakulásának történelmi okairól és jellegéről. ELTE–MTT, Bp., 1995.

Szabolcs Ottó: A nürnbergi per. ELTE–MTT, Bp., 1995.)

Mann Miklós

Esély a felelős állampolgár születésére

– Tanulmánykötet az erkölcsi és az állampolgári nevelésről –

Vannak könyvek, amelyek – ki tudja, mi okból – egy szűk körnek szóló szakmaiság álrüháját öltik magukra, miközben olyan témákról szólnak, amelyek meglehetősen széles érdeklődésre tarthatnak számot. Ilyen könyvnek tartom „Az erkölcs a néző és a cselekvő szemszögéből” című válogatást, amely az MTA Pszichológiai Intézetének Scientia Humana sorozatában, *Váriné Szilágyi Ibolya* szerkesztésében jelent meg, s amely az erkölcsi és az állampol-

gári nevelés néhány nagyon fontos kérdését elemzi.

A kötet látszólag elvont szociálpszichológiai tanulmányokat fűz egybe, ám a tanulmányok mindegyike valójában olyan témákról szól, amelyek a rendszerváltás óta rendkívül erősen foglalkoztatják a hazai pedagógiai közvéleményt. A tanulmányok ugyanis nem kisebb horderejű kérdésekre keresik a választ, mint hogy milyen módon és milyen mértékben őrizhető meg a

társas közegekben az egyén autonómiája. Hogyan egyeztethető össze az egyéni és a csoportérdek? Tanítható-e és hogyan tanítható a demokrácia? Hogyan alakíthatók ki és fejleszthetők azok a készségek, amelyekre a demokratikus társadalomban létezéshez nélkülözhetetlenül szüksége van az egyénnek? Hogyan tehető a társadalmi szabályalkotás sajátos gyakorlóterepévé az iskola? És sorolhatnánk tovább a kérdéseket.

A könyv néhány nagyon fontos, az erkölcsi és az állampolgári nevelés kapcsán sokat idézett külföldi szerző tanulmányát teszi magyar nyelven hozzáférhetővé.

A tanulmányok sorában az első *Váriné Szilágyi Ibolya Lawrence Kohlberg*, a Just Community (Igazságos közösség) teóriája atyjának életútját és munkásságát bemutató írása. *Kohlberg* az erkölcsi és állampolgári nevelés elmélete és metodikája szempontjából azért jelentős, mert a „cselekvő részvétel” fontosságára hívta fel a pedagógusok figyelmét. *Kohlberg* és munkatársai ugyanis olyan iskolák létrehozását tartották céljuknak, amelyben nemcsak „tanítják” azt, hogy milyen a demokrácia, hanem az iskolai élet viszonyait magát teszik a demokrácia gyakorlóterepévé azzal, hogy demokratikus közösségeket szerveznek. Ez a cselekvő részvétel az, amely által kialakulnak és fejlődnek az egyén azon képességei, amelyek a társas viszonyok, az állampolgári lét során nélkülözhetetlenek. *Kohlberg* kísérletei azért váltak modellértékűvé, mert az erkölcsi nevelésben az erkölcsi szabályok, a tételes erkölcs tan elsajátításával szemben az erkölcsös cselekvésről való vitát, a konkrét élethelyzetekben megvalósítandó cselekvés megválasztásával, a közösségi élet során keletkezett konfliktusok megoldásával kapcsolatos dialógusokat helyezte előtérbe. Az erkölcsi dilemmák megvitatása valójában eszközül szolgál a tanár-diák viszony és a diákok közötti

viszony demokratikus légkörének megteremtéséhez.

Az erkölcsi nevelés mindennapi gyakorlata szempontjából ugyancsak fontos gondolatokat tartalmaz *Georg Lind* *Az erkölcsi érzelmek fejlődése az értelem és a dialógus révén* című tanulmánya, amelyben alapvetően azt vizsgálja, hogy az erkölcsi pluralizmus, az erkölcsi relativizmus viszonyai között van-e még esélye annak, hogy az emberek gondolatai, szavai és tettei erkölcsi értékük szerint megmérteessenek.

A tanulmány végigköveti az erkölcsi ítéletalkotás, az erkölcsös magatartás vezérlésének alakulását. Az erkölcsi fejlődés *Lind* szerint válságok sorozatán át valósul meg. A morális ösztönöket először fokozatosan felváltják az erkölcsi érzelmek, majd az érzelmek fokozatosan az értelem kontrollja alá kerülnek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az erkölcsi érzelmek az erkölcsi értelemhez képest kevésbé lennének fontosak. A morális fejlődésben az érzelem és az értelem integrációjára van szükség. Az erkölcsi érzelmek biztosítják a személyiség koherenciáját, a mindennapokban ezek adják a komplex döntések egyedül biztos alapját. Az értelem dolgozza, hogy az érzelmek között közvetítsen: segítségével észlelhető az adott döntés elfogultsága, általa kontrollálható és korigálható az erkölcsi döntések folyamata. Az értelem segítségével van mód az erkölcsi érzelmek differenciálására és integrálására az egyéni fejlődés során; az értelem az előfeltétele az érdekkonfliktusok dialógus útján történő erőszakmentes megoldásának.

A pedagógiai gyakorlat, a konkrét hasznosíthatóság szempontjából fontos *Fritz Oser* *Az igazságos közösség és az iskola demokratizálása* című tanulmánya, amelyben a szerző *Kohlberg* gondolatainak pedagógiai transzformációjára tesz kísérletet. A szerző azokat a pedagógiai elveket veszi számba, amelyek követése elősegíti az erkölcsi

szabályokat önmaguk által megalkotni képes közösségek megteremtődését, fejlesztését. Olyan alapelvek ezek, amelyeknek a nevelési gyakorlatba történő átültetése hozzásegítheti a pedagógust ahhoz, hogy a tanulókkal az erkölcsi szabályokat, az erkölcsös és nem utolsósorban demokratikus cselekvést, magatartást elsődlegesen egy valóságos életgyakorlatba ágyazzon, ebből a mindennapi praxisnak a mintáiból kiindulva sajátíttassa el. Olyan elvek ezek, mint például a saját élményű tanulás elve, a részvétel alapján történő azonosulás elve, a felelősségvállalás során érvényesülő felelősségteljes cselekvés elve vagy az életgyakorlat demokratiizálásának elve.

A kötet talán legérdekesebb írása Clark és Ann Marie Power A remény hajója című esettanulmánya, amely egy konkrét nevelési program leírásán keresztül mutatja meg, hogy az iskola hogyan válhat az állampolgári léthez szükséges sajátos demokráciatechnikák hatékony közvetítőjévé. A bemutatott YES – Your Educational Success (azaz Az ön nevelői sikere) – elnevezésű program azzal a céllal született, hogy „alternatív nevelési élményt” nyújtson egy nyilvános városi középiskolában elsősorban olyan tanulók számára, akik tanulmányaik során képtelenek voltak együtt haladni a többiekkel, mivel alacsony önértékeléssel, más tanulási stílussal, továbbá motiváció-, ambíció- és biztonsgáhiánnyal küzdöttek. Ebbe a YES programba építették be a Kohlberg-féle Just Community szemléletet. A tanulmány érzékletesen mutatja be azt a folyamatot, amelyben a tanulók az alapvető iskolai magatartási szabályok és tanulói jogok megvitatásától fokozatosan jutnak el a demokrácia szabályainak elsajátításáig. A bemutatott példákban kiderül, hogy a demokráciatechnikák nem egy, országos jelentőségű dolgokról való, szimulált parlamenti viták segítségével sajátíthatók el, hanem

az iskolai élet apró történéseihez kapcsolódó, a személyes érintettség élményét is biztosító, olyan kis ügyek megvitatása és megoldása által, mint például a diákok reggelizését segítő olcsó büféárak árusításának ügye vagy az iskolai közlekedési útvonalak meghatározásának problémája.

A szerzők szerint mind a YES program, mind pedig a Just Community szemlélet érvényesítése azért eredményez szilárd és demokratikus közösseget, mert a keretébe bevont serdülőkben megerősíti a résztvevő, az „aktor” érzését és kompetenciáját, amely kulcsfontosságú az individualitás szempontjából, s arra bátorítja a tanulókat, hogy hallassák véleményüket és vállalják a felelősséget önmagukért és másokért.

Az erkölcsi és állampolgári nevelés egyik alapproblémáját veti fel Don Rowe Az állampolgár mint az erkölcs lételeményese című tanulmánya. Világszerte – így a szerző hazájában, Angliában is – egyre fokozódik az aggodalom a bűnözés és a társadalomellenes magatartás növekedése miatt. Különösen aggasztó, hogy az antiszociális magatartás elsősorban az ifjúság körében erősödik. Így nem véletlen, hogy a szakértők egy jelentős hányada az erkölcsi és az állampolgári nevelés intenzívebbé tételével kívánja visszaszorítani az ifjúság körében tapasztalható negatív viselkedési tendenciákat. Az erkölcsi nevelés szakértőinek ez a tábora ugyanis meg van győződve arról, hogy az ifjúság morális válsága, a fiataalkori bűnözés és az antiszociális magatartás jelentősen visszaszorítható, ha az erkölcsi és állampolgári ismeretek oktatása keretében „megmondják” a fiataloknak azt, hogy erkölcsi és társadalmi szempontból mi a helyes és mi a kívánatos. Ez a szemlélet közvetlen kapcsolatot feltételez az erkölcsi tudás és az erkölcsös viselkedés között. Rowe tanulmányának egésze ennek a konzervatív, tekintélyel-

vű erkölcsi nevelési szemléletmódnak a cáfolata. Az erkölcsi és állampolgári ismeretek tanítása során az egyedül „erkölcsös” és „jó” kinyilvánítása helyett a tanárnak olyan modellt kell követnie, amely elismeri az erkölcsi konfliktusok létét, amely számol azzal, hogy az értékpluralizmus viszonyai között az egyének joga van saját erkölcsi értékeinek és meggyőződésének érvényesítésére is (amennyiben ezek nem korlátozzák mások törvényes jogait). Ebből a felfogásból következik, hogy az erkölcsi és állampolgári nevelésben a szabályok, a jogok és a kötelességek tételes tanítása mellett nagy súlyt kell helyezni az erkölcsi és állampolgári magatartás konfliktusainak és problémáinak megismertetésére.

Rowe részletesen szól arról, hogy az erkölcsi érettség és az állampolgári tudat fejlődése szempontjából milyen jelentősége van annak, ha a mindennapi életben jelentkező erkölcsi konfliktusok elemzése, megvitatása válik a tanítás alapjává, ha a vitákból a felnövekvő állampolgár elsősorban azt a szemléletet sajátíthatja el, mely szerint egyazon erkölcsi dilemma megoldásának több lehetséges módja is van. Az állampolgári ismeretek oktatásának ez a fajta modellje segítheti azt, hogy a törvényeknek és az erkölcsi szabályoknak vakon engedelmeskedő alattvalóból törvénytisztelő, erkölcsös, de ugyanakkor a törvényeket és az erkölcsi szabályokat kritikusan szemlélő olyan állampolgár válhasson, aki képes a törvények és szabályok jobb, emberhez méltóbbá tételére.

A kötetet a szerkesztő, *Váriné Szilágyi Ibolya* Másság, különbözőség,

együttesség: a felelős állampolgár születése című írása zárja, amely a „másik ember” másságának észlelésével és elfogadásával kapcsolatos problémákat járja körül. A szociálpszichológia elég régóta tudja, hogy előítéleteink, belénk épült észlelési sémáink miként torzítják a másik ember megismerését és természetesen elfogadását. A felelős állampolgár egyik legfőbb jellemzője a tolerancia, a másik ember másságával szembeni előítéletek, sztereotíp értékelések legyőzése. *Váriné* szerint a demokrácia alapkérdése az, hogy mindez megtanítható-e a most felnövő nemzedékek tagjai – és persze a társadalom mindennapi életét élő idősebb nemzedékek – számára, s a kérdést mindjárt kiegészíti azzal, hogy ebben a lehetséges tanítási-tanulási folyamatban milyen szerepet tölthet be az iskola. Válaszában nagyon találóan azt mondja, hogy a toleranciát úgy semmiképpen nem lehet megtanítani, mint ahogy a szorzótáblát. Azaz verbálisan, csak a kognitív szférára hatva nem lehet a másság iránti elfogadó emberi magatartást formálni, ehhez az iskola egészének a világát át kell hogy hassa az a fajta demokratikus légkör, amelyet érzéketlenül mutatnak be a kötet írásai.

Tegyük mindehhez hozzá: az iskola nagyon fontos terepe, s intere a tolerancia és a többi demokratikus alapérték közvetítésének, de csak az egyik feltétele. A társadalom mélyrétegeiben, a mindennapi élet különböző közösségeiben is változásoknak kell végbemenniük ahhoz, hogy az iskolában elsajátított demokráciatechnikák értéke, hasznossága a felnövő ifjú emberek számára a gyakorlatban nyerjen visszaigazolást.

(Az erkölcs a néző és a cselekvő szemszögéből. Válogatta és szerkesztette: *Váriné Szilágyi Ibolya*. Scientia Humana, Budapest, 1994. 152 o.)

Schüttler Tamás

Contents

István Bábosik: 20th Century Trends in Educational Theory and Practice (Page 3)

Ibolya Szilágyi-Vári: A Just and Fair Community (Page 22)

Júlia Szekszárdi: The Formmaster's Role Yesterday, Today and Tomorrow (Page 33)

Viewpoints

Ottó Mihály: Who Will Perform the Formmaster's Functions? (Page 44)
Opinions on the Formmaster's Functions. Answers on the Questions Formed
by *Ottó Mihály*

Veronika Hámori: We Need a Team ... (Page 48)

Márta Reich-Völgyi: This Function can't be Replaced (Page 51)

Róbertné Barlai: Master of the Form? (Page 53)

Vera Ormai-Kösa: An Uppercase YES (Page 56)

Gyuláné Pápai: Whatever Will Happen to You, Formmaster, Whatever Will
Become of You, Children? (Page 60)

László Zrinszky: Being a Formmaster – Past, Present and Future (Page 66)

International Baccalaureate – Part 3

István Dániel Bibó: Geography in the Framework of IB Programmes (Page 69)

Ildikó Drixler-Éva Némethi: History in the Framework of IB Programmes
(Page 76)

Hungarian Schools – The First One Thousand Years

Endre Kelemen: The Role of Church Schools in Hungarian Education (Page 83)

Forum

Poor Means You Go Hungry – Talking About Poverty (*Tamás Schüttler*) (Page 94)

Critics-Observer

How To Be a Formmaster (*Gyöngyi Kappa-Kovács*) (Page 103)

A New Series for History Teachers (*Miklós Mann*) (Page 106)

The Responsible Citizen's Chance (*Tamás Schüttler*) (Page 108)

Inhalt

István Bábosik: Tendenzen in der Entwicklung der Theorie und Praxis der Erziehung im 20. Jahrhundert (S. 3)

Ibolya Vári-Szilágyi: Gerechte und billige Gemeinschaft: Utopie oder Möglichkeit? (S. 22)

Júlia Szekszárdi: Die Rolle des Klassenleiters gestern, heute und morgen (S. 33)

Ansichten

Ottó Mihály: Und was passiert mit den Funktionen des Klassenleiters? (S. 44)
Meinungen von den Funktionen des Klassenleiters. Antworten an die von *Ottó Mihály* formulierten Fragen.

Veronika Hámosi: Eine Mannschaft muß es geben... (S. 48)

Márta Völgyi-Reich: Ansicht über die Funktionen des Klassenleiters (S. 51)

Frau Róbert Barlai: Chef in der Klasse? (S. 53)

Vera Kósa-Ormai: JA – in lauter Blockbuchstaben (S. 56)

Frau Gyula Pápai: Was geschieht mit dir, Klassenleiter, was wird aus dir, Kind? (S. 60)

László Zrinszky: Klassenleiter sein – Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft (S. 66)

Internationale Reifeprüfung

István Dániel Bibó: Erdkunde im Unterrichtssystem der Internationalen Reifeprüfung (S. 66)

Ildikó Drixler-Eva Némethi: Geschichte im Programm der Internationalen Reifeprüfung (S. 66)

Die Schule in Ungarn ist 1000 Jahre alt

Elemér Kelemen: Die Rolle der kirchlichen Schulen in der Erziehung in Ungarn (S. 66)

Werkstatt

„Alle Menschen, die nicht satt werden können, sind arm“ – Gespräche über die Armut (*Tamás Schüttler*) (S. 66)

Kritik-Beobachter

Handbuch für Klassenleiter (*Györgyi Kovács-Kappa*) (S. 103)

Ausgabenreihe für Geschichtslehrer (*Miklós Mann*) (S. 106)

Chance auf die Geburt des verantwortungsvollen Bürgers (*Tamás Schüttler*) (S. 108)

Posztgraduális humánökológus-tanárképzés, ELTE TTK

A képzés célja a tanárok fölkészítése a komplex környezeti nevelésre. Olyan szemlélet-váltás, értékrendváltás körvonalazása és olyan integrált természet-, társadalom- és embertudományi ismeretek közvetítése, amelyek alapjai a természet-, az ember- és a kulturális, örökséget tisztelő magatartásforma kialakításának. Gyakorlati segítségnyújtás az általános és a középiskolákban zajló vagy szervezendő környezeti neveléshez (a tantárgyakon belül vagy önálló egységként), valamint terepgyakorlatok, természetvédelmi táborok szervezéséhez.

A képzéshez egyetemi tankönyvek készülnek, amelyek *kézikönyvként* használhatók a köz-oktatásban.

A részvétel feltétele **egyetemi végzettség**.

Képzési idő **4 félév + 1 félév** a diplomamunka elkészítésére.

A képzés formája **levelező**, heti egynapos elfoglaltsággal (kedden).

A tandíj **23 100 forint/félév**.

A képzés rövid tematikája

Első év

A Föld globális folyamatai, a természet- és a környezetvédelem tudományos alapjai

A globális problémák létrejöttének okai, kiütkeresés

Az élet mint globális folyamat

Az éghajlat mint rendszer, globális klímaváltozások

Biogeokémiai ciklusok

Globális vízkörforgalom

Biológiai-kulturális koevolúció

Az emberi tevékenység és a földréteg kapcsolata: bányászat, hulladékelhelyezés

A víz, a talaj, a levegő minősége, szennyezése, védelme

Energia és környezet

Második év

Az emberiség globális problémái, az embervédelem tudományos alapjai

Népességnövekedés, egyenlőtlén elosztás, élelmiszeri problémák

Ökológiai és nevelésorientáció az antropológiában (populációk, individuális lét)

Környezet és egészség

Ökológiai gazdaságtan, agrárökológia, természetbarát technológiák

A döntés és kockázat elméleti kérdései, humánökológiai hatásvizsgálati módszerek

Települési környezet

Környezetjog, környezetpolitika

Környezeti nevelés, ökológiai kultúra

Az elméleti és a gyakorlati képzést üzemlátogatások és terepgyakorlatok egészítik ki.

A képzés végén a hallgatók diplomadolgozatot írnak. Sikeres államvizsga esetén **humánökológusi oklevelet** kapnak.

A jelentkezés haárídeje **1996. június 10.**

Jelentkezni a **tanulmányi osztályon** kapható **jelentkezési lappal** lehet.

ELTE, TTK, Budapest, Rákóczi út 5., I. 120.

Dr. Nánási Irén docens,

a program szervezője,

telefon: 266-9833/2134, 220-1935